

*Роман
Кобець*

ВИДНОКОЛА «ДЕКАДЕНТСЬКОГО НІГІЛІЗМУ» Пізній Ніцше і криза європейської культури

Осмилення культури без перебільшення можна вважати «нервом» Ніцшевої творчості. Так чи інакше усі теми та категорії його мислення («воля до влади», «переоцінка цінностей», «вічне повернення», «надлюдина») постають на ґрунті своєрідного проти-мислення засадам європейської культури. Ніцшеве філософування, мовою Фройда, є самотньою глибинною рефлексією над тим почуттям «невдоволення культурою», яке радикально вирізняло та протиставляло цього мислителя оптимістично-ліберальним настроям другої половини XIX століття.

Проте цей лейтмотив у різні періоди його творчості звучав по-різному. Вже «Народження трагедії» — літературний дебют Фридриха Ніцше, тоді професора класичної філології Базельського університету — його сучасники сприйняли не як довгоочікуваний науковий трактат «зірки молоді німецької філології», а радше як критику сучасності. Новим було те, що власне вивчення грецької трагедії стало інструментом з'ясування історичної генези того незадовільного стану європейської культури, порятунком від якого мав стати проект «синкретичного мистецтва» який реалізовував у своїх операх Рихард Вагнер.

При цьому осмилення грецької трагедії здійснюється у термінах шопенгауерівської філософії «волі» та «явища», або субстанції та її формоутворень. Утім, якщо для Шопенгауера це статичні ка-

тегорії, які радше визначаються різними ступенями осягнення одного і того самого (світової Волі), своєрідна гносеологічна драбина, то діонісійне («воля») та аполонійне («образ») позначають передусім історичну динаміку європейської культури. Логіка розвитку європейської культури, як її змальовує Ніцше, полягає в тому, що аполонійне поступово перемагає, витісняє діонісійне, і практично спричиняє повне забуття останнього. У вимірі мистецтва — йдеться про перемогу пласкої комедії та міщанської драми над метафізичною глибиною трагедії. Надії ж на подолання занепаду та деградації культури Ніцше пов'язував з новим мистецтвом, представленим трагічними операми Вагнера.

Саме Ніцшева рефлексія над античними коренями спотвореної європейської культури і стала головним надбанням цієї книги. Цей мотив, який згодом буде радикально продовжений та належним чином переосмислений у творчості Мартина Гайдегера, який теж вважав, що онтологічне підґрунтя сучасності слід шукати у «повороті» мислення, що відбувся в доплатонівській думці («Ядерна бомба вибухнула вже в поемі Парменіда»). Таку тематичну спадковість яскраво схарактеризував Г.-Г. Гадамер: «... завдяки Гайдегерові ми всі зрозуміли, ким був Ніцше». Проте сам Ніцше після глибокого розчарування у «вагнеріантстві» (це слово набуде в його творчості значення культурної форми граничного звиродніння «маленької людини») та розриву особистих дружніх стосунків з композитором вважав цей шлях хибним. Згодом він зізнається в тому, що свого часу «зіпсував грандіозну грецьку тему ... домішком сучасних речей».

Але Ніцше радше займає новий плацдарм для критики сучасної культури, аніж відмовляється від такого наміру. При цьому відбувається переосмислення самої суті європейської культури, яка відтепер тлумачиться вже не як забуття субстанційно-метафізичного підґрунтя одиничних явищ та розсіяння у їхньому розмаїтті та зв'язках. Тепер причиною «невдоволення» культурою (принципами, нормами, оцінками, всім тим, що Ніцше узагальнював у понятті «цінності») постає її ідеалістичний характер, який є нічим іншим, як забуттям тілесно-фізіологічної основи «духовних» переживань людини. Такий «позитивістськи-натуралістичний “поворот”», притаманний «середньому» етапові його творчості («Людське надто людське», «Ранкова зоря», книги 1—4 «Веселої науки»).

Головним напрямком міркувань стає «викриття» ідолів та ідеалів, цінностей та тенденцій широкого спектру ментально-культурних явищ, редукування їх до специфічних фізіологічних процесів, що дедалі більше поширюється в «цивілізованому» світі. Цю свою позицію Ніцше з того часу іменуватиме «психологічною», що саме й означає стратегію «підозри», викриття (переоцінку) цінностей культури з погляду фізіологічно-віталістичної генеалогії їх («імморалізм»).

Завершиться цей процес наприкінці творчості мислителя (починаючи з «Так казав Заратустра») тим, що Ніцше не просто вказуватиме на «нище»

походження тих цінностей, які є «сіллю» європейської духовності, а радикалізує свої висновки щодо співвідношення «ідеалізму» і «фізіології». Відтепер ідеалізм європейської культури (нігілізм) тлумачиться не як «психологічне невігластво», а як певна логіка самозахисту фізіологічно звороднелих (декаданс) та приречених еволюцією «маленьких людей» від самої тенденції життя до його подальшого становлення. Культура сприймається як створення специфічних умов для збереження того, що приречене до зникнення («людина — те, що має бути подолано» — лейтмотив книги «Так казав Заратустра»), протидія самому життю, яке з необхідністю долає будь-який окремих вид та творить далі (Надлюдина). «Проклятий ідеалізм» нищить та позбавляє сил усе, що має подолати малу людину, він повстає проти самого життя. Це, власне, на думку Ніцше, і становить суть християнської моралі як серцевини європейської культури.

Спробуймо простежити логіку цих міркувань, а саме — зв'язок між двома засадничими характеристиками, які вживає Ніцше при філософуванні про природу та сутність сучасної європейської культури, а саме між «нігілізмом» і «декадансом». Завдання це є надзвичайно важливим та непростим, що зумовлюється низкою причин. По-перше, широке коло явищ та список відомих діячів культури, що їх аналізує Ніцше, не дають змоги систематично та коректно виокремити суть і з'ясувати характер кореляції цих двох понять, засадничих для розуміння специфіки мислення Ніцше як «філософа культури». По-друге, надзвичайно важко окреслити генезу цих понять. Адже вони є результатом послідовного та багатоетапного «мислення до кінця» (того, що сам Ніцше іменував «інтелектуальним сумлінням»), деструкції, прояснення умов можливості, сучасних засад мислення, зокрема категорій гносеологічних та етичних як оформлення того типу вітальності, що лежить у їхньому підґрунті. По-третє, саме ці міркування є «точкою відліку» для розроблення альтернативного способу мислення та типу життєвості («вічного повернення», «нової аристократії», «переоцінки цінностей» та ін.), що має здолати нинішню кризову культуру. Але — і це чи не найголовніше — не з'ясувавши змісту понять «нігілізм» та «декаданс», неможливо адекватно осягнути справжню суть Ніцшевого мислення, вони є своєрідними «ключами» до схоплення внутрішньої логіки творчості цього мислителя, яка дійшла до нас у вигляді не стрункої системи, а радше окремих фрагментів певного цілісного бачення, характер та основу єдності якого ще слід встановити.

Почнімо з'ясування цих тем на матеріалі останньої книги, фрагментів «Волі до влади». Саме вона, як жодна інша, дає можливість реконструювати Ніцшеву логіку психофізіологічного бачення джерел європейської культури. Укладачі тексту не випадково починають із широко цитованої фрази Ніцше: «Нігілізм стоїть за дверима: звідки йде до нас цей наймоторошніший із усіх гостей? ...» [Ницше, 2005: с. 29]. Саме поняття нігілізму не лише констатує суть розуміння кризового характеру сучасної культури, а й слугує

«наріжним каменем» для систематизації філософських позицій, які мали реконструювати власне позитивні погляди цього мислителя на противагу тим гостро-критичним випадом проти панівних цінностей, які визначають суть книг, опублікованих за його життя.

Це поняття виражає глибинну суть сучасної культури: нігілізм є «до кінця продуманою логікою наших великих цінностей та ідеалів» [Ницше, 2005: с. 26]. Нігілізм розгортається і «здійснюється» упродовж тривалого часу. На думку Ніцше, нігілізм є нашою історичною долею, становить зміст прийдешнього і є «історією двох найближчих століть. ... Це майбутнє промовляє вже кризь сотню ознак, ця доля скрізь провіщує про себе, до цієї музики майбутнього вже прислухаються всі вуха» [Ницше, 2005: с. 25]. Втім, нігілізм є не лише характеристикою майбутньої епохи, що народжується у глибинних тенденціях сучасності, він водночас є результатом усєї історії становлення західної культури, яку Ніцше характеризує як занепад. «Уся наша європейська культура уже від давніх-давен ... ніби прямує до катастрофи: неспокійно, насильницьки, поривчасто; так як потік, що прагне свого виходу; не замислюючись, побоюючись замислитись» [Ницше, 2005: с. 25].

Однак мислитель має не лише вказати на цей феномен, але осмислити його. Так у чому ж полягає сутність цього всесвітньо-історичного явища? «Що означає нігілізм? — Те, що вищі цінності втрачають свою цінність. Немає мети. Немає відповіді на питання “навіщо”?» [Ницше, 2005: с. 31]. Нігілізм є нічим іншим як зневірою у вищих цілях розвитку. Людина втрачає те засадниче «заради чого», без якого життя вважається позбавленим сенсу і стає вкрай нестерпним. Для Ніцше нігілізм — це специфічний психологічний стан, своєрідна фрустрація, як наслідок безплідного пошуку загального сенсу існуючого. Він є не лише усвідомленням довгої розтрати зусиль, мукою «марноти», невпевненістю, браком можливості будь-якого упокоєння, але й водночас соромом людини перед самою собою — за те, що сама себе довго вводила в оману.

Проте, якщо поставити питання про «умови можливості» такого розчарування, — «розчарування в оманливій меті становлення», — то доходимо висновку, що воно є похідним від припущення існування такої мети. У його основі «припущення, що щось повинно досягатися самим процесом — і ось настає усвідомлення, що нічого не здобувається ...» [Ницше, 2005: с. 33]. Інакше кажучи, нігілістичне заперечення сенсу та констатації безпільності існування усього суцього може мати місце лише тоді, коли в усьому, що здійснюється, і за усім, що здійснюється, передбачається певна цілісність, система, внутрішня логіка становлення. Тому емоційно загострене усвідомлення браку будь-якої цінності було досягнуто, коли стало зрозумілим, що ні поняттям «мети», ні поняттям «єдності», ні поняттям «істини» не може бути витлумачений загальний характер буття. Звідси висновок: «... віра в категорії розуму є причиною нігілізму ...» [Ницше, 2005: с. 35]. Наш теоретико-

пізнавальний апарат імплікує уявлення про світ як істинно суцільний, єдиний і такий, що рухається до певної мети. Історичний розвиток як пізнання, так і самого життя примушує нас до висновку про неадекватність таких апріорних припущень. Як наслідок і «сама людина втрачає віру у свою цінність, якщо через неї не діє нескінченно цінне ціле...» [Ницше, 2005: с. 34].

Вочевидь таке розчарування у меті, сенсі та цінності світу вимагає подолання. Ним стає подвоєння світу, «спорудження» поруч із беззмисловою реальністю «цього світу» потойбіччя як світу осмисленої цілісної істини. Отже, «єдиним виходом є можливість визначити весь цей світ становлення як морок та вимислити як істинний світ новий, потойбічний нашому» [Ницше, 2005: с. 34].

На жаль, у межах цього матеріалу немає можливості ретельно відтворити Ніцшеву експлікацію тієї «психологічної конституції», що вможливує витворення потойбічного світу, релігійне оформлення та моральне санкціонування останнього. Це пояснюється, по-перше, тим, що потребуватиме окремого розлогого аналізу, а по-друге, ці теми ґрунтовно висвітлені як самим Ніцше, так і численними дослідниками його доробку. Позаяк «творення потойбіччя» не становить суть новоевропейського нігілізму, а радше слугує його передумовою, то варто його просто позначити як етап розгортання цього історичного процесу.

Одним з наслідків панування морально-релігійного тлумачення світу, що походить від спроби захиститись перед лицем світу, який позбавлений цінності, є формування настанови на «правдивість», зорієнтованість на пошуки істини, того, що Ніцше назвав «інтелектуальною сумлінністю». Саме вона і стане тим, що здолає цю метафізично-релігійну картину світу, викриє психологічну, а згодом і фізіологічну мотивацію її творців та послідовників. Адже якщо людина розпізнає, що цей новий світ створений нею лише із психологічних потреб, то наслідком цього стає остання форма нігілізму — зневіра у метафізичному світі. З одного боку, це призводить до того, що реальність становлення визнається єдиною дійсністю, а отже, внеможливується пошук будь-яких обхідних шляхів до інших світів, з іншого боку, цей світ, заперечувати який вже більше не хочуть, стає нестерпним.

Відтепер нігілізм є радше наслідком науково-позитивістської секуляризації світу та критичного погляду на походження моралі, або делегітимацією попереднього бачення / тлумачення усього суцільного. Криза релігійно-метафізичної картини світу для сучасної людини стає крахом не звичного розуміння світу, а світу як такого. «... З'являється сумнів ... чи має життя хоч який-небудь "сенси". Одне тлумачення загинуло, але через те, що воно вважалося єдиним, нам нині здається, ніби немає жодного сенсу в житті загалом, ніби усе марне. ... Тривалість існування, за наявності цього «марно», без мети і без сенсу — ось думка, що найбільше паралізує» [Ницше, 2005: с. 55].

Заперечення сенсу життя стає наслідком викриття ілюзорності ціннісно-моральнісного розуміння природи буття. Скепсис стосовно моралі є

вирішальним. Ідеться про падіння морального світотлумачення, що не знаходить для себе санкції, по тому, як ним була здійснена спроба віднайти прихисток у певній потойбічності. Саме неможливість «провести до кінця тлумачення світу, на яке було витрачено велетенську силу, викликає сумнів, чи не хибні взагалі усі тлумачення світу» [Ницше, 2005: с. 29]. Гранично гострі екзистенційні висновки про марноту світу і є наслідком «розчарування» в істинному потойбічному світі. На думку Ніцше, радикальний нігілізм є переконаністю в абсолютній неспроможності світу щодо вищих із визнаних цінностей, до цього приєднується усвідомлення того, що ми не маємо жодного права визнати будь-яку потойбічність або існування речей у собі, які були б «божественними», втіленою мораллю. Звідси висновок: «... водному, цілком специфічному тлумаченні — християнсько-моральному закладене коріння нігілізму» [Ницше, 2005: с. 29]. За неможливості витворити будь-яку альтернативу світу позбавленого цінності, «інтелектуальному сумлінню» не залишається нічого іншого, як стати життєзаперечувальною інстанцією: « ... нігілізмові залишилися лише оцінки засудження — і нічого понад те!» [Ницше, 2005: с. 58].

Утім Ніцше не обмежується проясненням формальної структури нігілізму: ні як відмови визнати можливість існування сенсу у світі, за умови коли на його тлумачення не екстраполюються категорії розуму, ні тим, що його доповнюють іншим, «істинним» світом. Мислитель робить крок далі, аби з'ясувати, що означає нігілізм, чим він зумовлений як такий? Чи є визнання характеру сучасного нігілізму як того, що за своєю суттю є нічим іншим, як запереченням, виразом самій його «деструктивності»?

Жодним чином. Адже нігілістичне заперечення може бути і необхідною передумовою для творення чогось нового, руйнацією заради очищення місця для творчості. При цьому слід пам'ятати, що крах одного з тлумачень світу не означає неможливості інших його інтерпретацій. Такий творчо-орієнтований нігілізм Ніцше називає «активним». «Він може бути показником сили — потуга духу може так вирости, що існуючі нині цілі перестануть відповідати йому... Максимуму щодо сили він досягає як насильство, спрямоване на руйнацію: як активний нігілізм» [Ницше, 2005: с. 39]. Однак активному нігілізмові «посиленої потуги духу» протиставляється «пасивний нігілізм» як падіння та регрес потуги духа. Пасивна, «утомлена» форма нігілізму — показник недостатності сили, спроможності знову творчо поставити собі певну мету, запитувати певне «навіщо», здобути нову віру.

За Ніцше такий утомлений нігілізм, що втратив свою наступальність, є знаменням слабкості, станом, коли сила духу може бути настільки виснажена, що всі цілі й цінності, що існували дотепер, більше їй не відповідають та не викликають віри до себе. Це зумовлює тяжіння лише до того, що втішає, зцілює, заспокоює, притлумлює почуття втоми та виступає наперед під найрізноманітнішими культурними масками: релігійними або моральними, політичними або естетичними.

Вочевидь цією дихотомією «активного» та «пасивного» нігілізму Ніцше хоче констатувати факт того, що смислова криза культури не є вироком проти її нікчемності. Вона також містить у собі можливості до нового, творчого становлення. Стан сучасної культури Ніцше кваліфікує як «пасивний», або «втомлений» нігілізм. Позицію ж власного мислення він буде визначати як «активний нігілізм» і неодноразово іменуватиме себе «нігілістом».

Однак вкрай важливо зрозуміти походження саме «пасивного нігілізму». Ніцше констатує його невинність, глибоку вкоріненість в історико-антропологічних засадах людського буття. Нігілізм є наслідком потреби людини у впорядкованості власного життя через мету, що накладається їй ззовні. Інакше кажучи, питання нігілізму «навіщо?» походить з нашої давньої звички, через яку ціль здавалася встановленою, даною ззовні, вимога, — саме певним надлюдським авторитетом. Психологічною засадою цього є те, що людина прагне уникнути необхідності воління цілі, ризику самим ставити собі ціль, хотіла б відмовитись від відповідальності, з якою пов'язаний будь-який вибір. Тому надана людині мета, а не мета, витворена власними зусиллями, є способом полегшення людського існування, уникнення складного ризикованого вибору. В потребі у ззовні накинута меті являє себе воля, яка зневірилася у самій собі, у можливості власними зусиллями воліти цілі. Таке виснажене, звиродніле воління і є типовою ознакою сучасної культури. «Саме нині, коли нам потрібна воля, причому у найбільшій мірі її сили — вона найслабша та наймалодушніша» [Ницше, 2005: с. 38]. «Абсолютна недовіра до організувальної здатності волі для цілого» свідчить про засадничі для нинішнього етапу європейської культури торжество посередності, брак великої пристрасті як мотиву цілепокладання, брак великих людей, що можуть узяти на себе виконання такої місії та здобути остаточну перемогу.

Нігілізм визначає кризову суть сучасної культури, проте він не є «останньою інстанцією», її джерелом. За ним криється і дає про себе знати щось інше, відмінне, дещо вагомніше за сам нігілізм, дещо фундаментальне.

Такою основою нігілізму Ніцше називає «декаданс»: «Нігілізм не є причиною, а лише логікою декадансу» [Ницше, 2005: с. 48]. Наступна характеристика взаємозв'язку між нігілізмом і декадансом позначає суть останнього. «Нігілістичний рух є лише вираженням фізіологічного декадансу» [Ницше, 2005: с. 46]. Декаданс стає засобом поняттєвої фіксації панівного фізіологічного факту — прогресу інстинктивно-фізіологічного виснаження людини. Фактично мова йде про вичерпання віталістичних сил для подальшого розвитку людини як біологічного виду. Людство ніби відпадає від життєдайних буттєвих сил. Поняття декадансу означає відпадиння від цілого, занепад.

А таке виснаження дається взнаки насамперед завдяки «збою інстинкту». Інстинкт як найглибша інстанція життєвості вже не відіграє охоронної функції, навпаки, він підштовхує людину як біологічний вид до самозни-

щення. «Знищення набуває тут форми самоприречення на знищення, як інстинктивного відібрання усього, що має нищити. ... воля до руйнації як воля ще глибше закладеного інстинкту, інстинкту саморуйнації, устремління у “ніщо”» [Ницше, 2005: с. 58].

Утім «життезаперечувальний» характер декадентських інстинктів не означає їхньої пасивності. Навпаки, звироднілий інстинкт та ресантимент починають відігравати креативну роль, стають джерелом породження цінностей. Попри виснаженість різнорідні занепади та захворювання впродовж історії постійно брали участь у роботі зі створення загальних оцінок. З цього Ніцше робить радикальні висновки: «... усі вищі цінності, які панують над людством ... можуть бути зведені до оцінок виснажених. З-під священних імен я видобув руйнівні тенденції» [Ницше, 2005: с. 55] Інакше кажучи, вся сфера європейської духовності проголошується креативним витвором звироднілої фізіології. На жаль, тут не місце відстежувати величезний обсяг декадентсько-інстинктивної «симптомології» сучасної культури, що її здійснює Ф. Ніцше у своїй творчості. Однак звернімо увагу на певні мало акцентовані аспекти такої теоретико-пізнавальної стратегії.

Головною ознакою фізіологічного декадентства є виснаження або «втома» волі та зміна характеру воління, які, власне, й утворюють «інстинктивну» основу людської природи. При цьому декаданс культури є чимось спадковим, чимось, що історично передається від покоління до покоління та поступово посилюється завдяки «недостатньому харчуванню, ранньому еротичному розвитку та алкоголізму» [Ницше, 2005: с. 52]. Її головною ознакою є послаблена здатність протидіяти зовнішнім подразникам, саме вона транслюється від покоління до покоління у генах та традиціях. Інакше кажучи, спадковою є не хвороба, а хворобливість, ослаблена сила протидії. Не здатна до протидії напору «зовнішніх подразників» людина стає надмірно чутливою та збудженою. На думку Ніцше, чутливість більшості сучасних людей хвороблива та неприродна. Має місце «слабкість особистості, внаслідок чого ця особистість співзвучна всьому і вся і подібно надмірно натягнутій струні тремтить безперервно ... гранична збудженість» [Ницше, 2005: с. 48].

Згадані гіпертрофовані чутливість та збудженість, на думку Ніцше, є симптомами фізіологічних патологій, нервових захворювань. Тому хвороби нервів та різноманітні психічні розлади, які набули великого поширення у другій половині XIX століття, свідчать про відсутність сили самозбереження, яка властива здоровій природі. А гранична збудженість, перетворює задоволення та невдоволення на головні проблеми сучасної людини. Утім, ці діагностовані патології висвітлюють загальну еволюційну логіку європейської культури. «Цінність хворобливих станів полягає в тому, що вони показують, ніби крізь збільшене скло, певні нормальні — але в нормальному вигляді погано розрізнявані стани» [Ницше, 2005: с. 50]. Звідси — висновок: «Раса зіпсута ... Тому, що вона виснаження сприйняла не як виснаження, — помилки у фізіології суть причини усіх бід» [Ницше, 2005: с. 55].

Вказуючи на інстинктивно-вітальне підґрунтя «декадансу», Ніцше тим самим перевертає характер розуміння взаємин між «фізіологією» і «духовністю» як його вимірами. Наприкінці XIX століття багато дискутувалася тематика нездорового впливу декадентського мистецтва на душу людини. Вважалося, скажімо, що нездорова духовність стимулює нервові розлади. Насправді, вважає Ніцше, ситуація є прямо протилежною: «... у декадансі не вбачають фізіологічного феномену, і в його наслідках вбачають істинну причину поганого самопочуття» [Ницше, 2005: с. 44]. А тому слід переосмислити причинно-наслідковий зв'язок: нервові розлади зумовлюють звироднілу культуру .

Послаблена воля до влади волить лише брак страждань. Декадентські інстинкти в людині прагнуть такого стану, в якому немає більше страждання. Життя, яке Ніцше вважав нічим іншим, як самотрансценденцією, що руйнує сталі межі, а отже, неодмінно пов'язане зі стражданням, фактично сприймається як причина усякого зла. Тим самим декаданс трансформує нігілізм. Місце втраченого сенсу існування посідає пошук приємних переживань. Нігілізм декадентського або пасивного гатунку не передбачає будь-якого іншого останнього смислу, окрім як пошук задоволення та уникнення страждань. Між тим, у належно розглянутій перспективі, «в межах буття, що стає, задоволення та незадоволення можуть мати лише сенс засобів» [Ницше, 2005: с. 44], але аж ніяк не мети.

Надмірна чутливість приводить і до утворення таких моральних чеснот, як «пацифізм» та «співчуття». На думку Ніцше, пацифізм ґрунтується на неприродному судженні про більшу цінність Миру, ніж Війни.

«Співчуття», на думку Ніцше, є найбільш антибіологічне явище, закорінене у декадентській релігійній культурі. «Співчуття визнав я найбільш успішним феноменом, аніж будь-який інший порок. Рішуче йти наперекір родовому відбору і очищенню виду від елементів занепаду — ось що дотепер вважалося пороком *par excellence* ...» [Ницше, 2005: с. 55].

Загалом специфікою нашої культури впродовж століть є «зворотний масштаб оцінки», те, що «виснажених завжди приймали за наповнених життям, а наповнених життям — за найнебезпечніших» [Ницше, 2005: с. 50]. Саме така декадентська основа лежить у моралі та релігії як ціннісному осередку європейської духовності, де творення цінностей має характер заперечення життя, або засудження буття як такого, що прирікає звиродніле на знищення. Тому, за Ніцше, якщо ми віримо в мораль, ми тим самим засудуємо буття. Утім, мораль та її релігійна легітимація не з'являється нізвідки. «Усі цінності, за допомоги яких ми дотепер намагалися надати світові цінність ... суть результати певних утилітарних перспектив ...» [Ницше, 2005: с. 35]. Чия ж «утилітарна перспектива» проглядається крізь традиційні цінності європейської культури? За нею приховується креативність тих фізіологічно виснажених та приречених життям до знищення, які прагнуть не лише свого збереження, а й створення таких передумов, що знищують

будь-які чинники, що можуть трансцендувати умови їх збереження та панування. «... Навіть під личиною волі до моралі приховується “воля до влади”. ... Мораль огороджувала невдалих, упосліджених від нігілізму, приписуючи кожному з них нескінченну цінність, метафізичну цінність ...» [Ницше, 2005: с. 57].

Тим самим декаданс як ослаблення воління лежить в основі фізіологічно хибних інстинктів і є тією творчою силою, що творить цінності нігілістичної культури, яка на питання «навіщо?», по суті, дає відповідь у вигляді воління уникнення «страждань» та пошуку задоволень. Така фізіологічно-психологічна конституція європейської культури перебуває у глибинній суперечності із тенденцією життя, що розвивається, а саме щодо необхідності знищення неспроможних у вітальному сенсі біологічних видів. Культура сучасної європейської культури є кризою життєвості як такої.

Саме спроможність до такої діагностики Ніцше вважав своєю унікальною долею та покликанням. Себе він називає «першим довершеним нігілістом Європи, але таким, хто вже зужив у собі цей нігілізм до кінця, таким, хто має цей нігілізм позаду себе, поза собою» [Ницше, 2005: с. 25]. Цю свою привілейовану позицію він пояснює особливістю власного походження: «... я помер як продовження свого батька, але як продовження своєї матері, я ще живу та старію. Це двоїсте походження від найвищого та від найнижчого ступеня на драбині життя — водночас і декаданс, і початок — найкраще пояснюють цю, можливо, відмінну для мене, нейтральність, цю незалежність від партій перед загальною проблемою життя. У мене тонше, аніж у будь-кого відчуття еволюції, що зростає та занепадає; в цій царині я вчитель *par excellence*, — я знаю ту й іншу, я втілюю ту й іншу» [Ницше, 1990b: с. 332].

Однак Ніцше не вважав за можливе обмежитися суто встановленням декадентськи-нігілістичної суті сучасної європейської культури. Таке її «викриття», діагностика здійснюється заради докорінного виправлення ситуації. Радикалізм необхідності «подолання декадансу» переростає у пафос війни: «Тут не має бути жодної угоди: тут слід вичищати, знищувати, вести війну, — слід ще видобути звідусіль християнськи-нігілістичний масштаб оцінки й боротися з нею, хоч би під якою маскою вона перебувала» [Ницше, 2005: с. 53]. Саме криза відіграє тут важливу роль, вона, власне, й уможлиблює таку війну. На думку Ніцше, цінність такої кризи в тому, що вона очищує, що зводить разом спільні елементи, які взаємно знищують один одного, в тому, що вона людям протилежних способів мислення вказує на їхні спільні завдання.

«Пізній» Ніцше увесь час намагається виробити альтернативну стратегію, яка мала стати відповіддю на питання, чи можна виключити з процесу уявлення мети і попри все сказати «так» процесові. Власне концептуально та систематично оформити цей діонісійний тип життєвості, який здатен благословляти буття в його вічному поверненні, попри всі ті страждання, біль втрати та руйнацій, які неминуче супроводжують життя та без надії

коли-небудь позбутись їх. « Обміркуємо цю думку в найстрашнішій її формі — життя, як воно є, позбавлене сенсу, мети, але яке з необхідністю повертається, без завершального “нішо”...» [Ницше, 2005: с. 56]. Першими лише ескізними та невпорядкованими нарисами можливого обґрунтування такого життєствердного принципу мислення, дії, соціального устрою їх етичних, естетичних та пізнавальних складових і завершилася творчість Фридриха Ніцше.

ДЖЕРЕЛА

Ницше Ф. Воля к власти: опыт переоценки всех ценностей. — М.: Культурная революция, 2005.

Ницше Ф. Сочинения : В 2-х томах. — М.: Мысль, 1990а, — Т. 1.

Ницше Ф. Сочинения : В 2-х томах. — М.: Мысль, 1990б. — Т. 2.

Роман Кобець — кандидат філософських наук, науковий співробітник відділу філософії культури, етики та естетики Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України, викладач кафедри філософії та релігієзнавства Національного університету «Києво-Могилянська академія».
